

RECENZJE

Wojna domowa, Franco, frankizm. Kilka słów o publikacjach dotyczących najnowszej historii Hiszpanii

W ostatnich latach ukazało się wiele interesujących prac poświęconych różnorodnym epokom, problemom i postaciom z dziejów Hiszpanii. W tekście niniejszym chciałbym zasygnalizować i przybliżyć te, które dotyczą jakże trudnego i skomplikowanego wieku XX.

W bieżącym roku mija 70 lat od chwili zakończenia krwawej wojny domowej w Hiszpanii. Wydarzenia z lat 1936–1939, choć doczekały się wielu naukowych opracowań, wciąż budzą ogromne emocje na Półwyspie Iberyjskim oraz zainteresowanie w innych krajach. Wojna ta miała również swój polski aspekt, a to głównie za sprawą obywateli Rzeczypospolitej oraz Polaków z emigracji walczących po obu stronach konfliktu. Oczywiście, większość z nich to komuniści, żołnierze Brygad Międzynarodowych, które na skutek wsparcia lewicy i ZSRR walczyły po stronie republiki. Warto jednak pamiętać, że również wśród wojsk powstańczych znaleźli się polscy żołnierze i oficerowie¹. Generalnie jednak, jak zauważa Paweł Skibiński, hiszpańska wojna domowa to wciąż w znaczącej mierze „bolesna luka” w naszej historiografii.

Z zadowoleniem należy więc powitać opublikowaną przez Frondę książkę *Mity wojny domowej*². Jej autorem jest Pío Moa, hiszpański publicysta i historyk, którego biografia może przynieść dreszcz emocji. Moa był w młodości zdeklarowanym komunistą, więcej, należał do organizacji terrorystycznej GRAPO. W okresie późniejszym przeszedł na pozycje prawicowe i włączył się w proces walki o odzyskanie świadomości historycznej Hiszpanów spod wpływów domi-

¹ Jako przykład można tu przywołać Polaków służących w hiszpańskiej Legii Cudzoziemskiej, por. W. Pardo, *Polski legionista generała Franco*, wstęp i oprac. i aneksy C. Taracha, Radom 2001.

² P. Moa, *Mity wojny domowej. Hiszpania 1936–1939*, redakcja naukowa i wstęp P. Skibiński, Warszawa 2007.

nującej tam w elitach intelektualnych lewicy, redagując internetowe czasopismo „Libertad digital”.

W liczącej ponad 600 stron książce Pío Moa z badawczą pasją i znakomitą erudycją rozprawia się z kolejnymi mitami dotyczącymi wojny domowej, zwłaszcza tymi, które cierpliwie konstruowała lewicowa propaganda. Spośród 28 rozdziałów, stanowiących jakby odrębne szkice w ramach większej całości kilkanaście poświęconych zostało postaciom, bohaterom tamtych wydarzeń z obu stron konfliktu (Niceto Alcalá Zamora, Manuel Azaña, Francisco Largo Caballero, Louis Companys, Juan García Oliver, José Díaz, José Antonio Primo de Rivera, José Calvo Sotelo, José María Gil Robles, Francisco Franco, Federico García Lorca, Ramiro de Maeztu). W pozostałych ukazane zostały mity dotyczące przełomowych, symbolicznych wydarzeń (obrona alkazaru w Toledo, rzeź w Badajoz, bitwa od Madryt, zniszczenie Guerniki, pakt w Santonii), instytucji (muzeum w Prado), kontekstu międzynarodowego (interwencja i nieinterwencja, brygady).

Najbardziej znany jest chyba zadomowiony w świadomości milionów ludzi na świecie mit dotyczący bombardowania baskijskiego miasteczka Guernika, motyw wykorzystany w znanym obrazie Pablo Picasso. Pío Moa odwołując się do obecnego stanu badań ukazuje kolejne warstwy nadinterpretacji, przekłamań, półprawd, którymi przeciwnicy Franco posługiwali się w celu zdyskredytowania powstańców w opinii światowej, zarówno w czasie trwania wojny, jak i w późniejszym okresie. Na szczególną uwagę zasługują dwa kończące książkę epilogi pt. *Hiszpańska wojna domowa w XX wieku* oraz *Wojna domowa w historii Hiszpanii*. O wartości merytorycznej omawianej pracy świadczą słowa jednego najwybitniejszych specjalistów z zakresu najnowszych dziejów Hiszpanii amerykańskiego historyka Stanley Payne’a, który w recenzji napisał, że jest to najpoważniejsza od 12 lat próba reinterpretacji historii republiki oraz wojny domowej³.

Czytelnika zainteresowanego problematyką hiszpańską, zwłaszcza okresem po 1936 r., warto odesłać również do znakomitych prac napisanych przez polskich historyków i politologów. Mam tu na myśli zwłaszcza rozprawy dotyczące ideologii oraz państwa frankistowskiego: *Państwo generała Franco* Pawła Skibińskiego⁴, *Hiszpanię Franco* Adama Wielomskiego⁵ oraz rozdział pt. *Nacional catolicismo i źródła frankizmu* pióra Jacka Bartyzela⁶.

Książka napisana przez P. Skibińskiego to solidne studium poświęcone formowaniu się i przemianom ustroju politycznego Hiszpanii generała Franco.

³ P. Skibiński, *Wstęp do wydania polskiego*, [w:] P. Moa, *Mity wojny domowej*, s. 18.

⁴ P. Skibiński, *Państwo generała Franco. Ustrój Hiszpanii w latach 1936–1967*, Kraków 2004.

⁵ A. Wielomski, *Hiszpania Franco. Źródła i istota doktryny politycznej*, Biała Podlaska 2006.

⁶ J. Bartyzel, „Umierać, ale powoli!”. *O monarchistycznej i katolickiej kontrrewolucji w krajach romańskich 1815–2000*, Kraków 2006, s. 816–846.

Autor ukazuje fundamenty ideologiczne oraz instytucjonalne kształtujące się w okresie wojny domowej, analizuje kolejne projekty polityczne (Serrano Suñera, José Luisa Arrese), hiszpańskie ustawodawstwo („Fuero de los españoles”, „Ley de sucesión”, ustawy konstytucyjne). Przedstawia wpływy różnych grup politycznych i społecznych (np. karliści, Opus Dei) oraz konkretnych osób (López Rodo, Carrero Blanco, Manuel Fraga). Oparta na solidnej podstawie źródłowej oraz odwołująca się do aktualnego stanu badań praca Skibińskiego stanowi obowiązkową lekturę dla tych, którzy chcieliby zrozumieć mechanizmy funkcjonowania państwa frankistowskiego, ale również przebieg transformacji ustrojowej w Hiszpanii po 1975 r.

Interesującą próbą interpretacji frankizmu jako doktryny politycznej stanowiącej podstawę funkcjonowania państwa hiszpańskiego do 1975 r. jest studium Adama Wielomskiego, politologa i publicysty związanego obozem monarchistycznym. Wielomski również wypełnia „białą plamę” w polskiej historiografii, w której brakowało (z różnych powodów) rzetelnego studium na temat jednego z najbardziej interesujących zjawisk europejskiej polityki XX w. Książka *Hiszpania Franco* składa się z dwóch zasadniczych części. W pierwszej ukazał autor intelektualne korzenie frankizmu, który jego zdaniem powstał jako „synteza różnych kierunków kontrrewolucji hiszpańskiej XIX i XX wieku”. Wielomski stawia tezę, że frankizm narodził się jeszcze w epoce oświecenia⁷, która przyniosła po raz pierwszy wyraźne napięcie pomiędzy elitami i państwem a katolicyzmem i większością społeczeństwa, kształtował się w rewolucyjnym wieku XIX, a personalizował w osobie *caudillo*. Pytając o genezę frankizmu, analizuje Wielomski różne nurty ideologiczne i polityczne ścierające się w Hiszpanii (tradycjonalizm – karlizm, liberalizm, nacjonalizm, faszyzm).

Część druga poświęcona została istocie frankizmu. Znajdujemy w niej interesujące rozważania poświęcone hiszpańskiej odmianie faszyzmu, środowiskom katolicko-narodowym, recepcji teorii autorytarnych (decyzjonizm Carla Schmitta). Dwa ostatnie rozdziały poświęcone zostały poglądom samego Franco oraz frankizmowi jako doktrynie politycznej. I tak sam *caudillo* ukazany został jako przywódca (nie polityk) z założenia odległy od filozofii politycznej, monarchista, nacjonalista, przeciwnik systemu demokratycznego, katolik, w kwestiach ekonomicznych „antyliberał wolnorynkowy”. Istotą frankizmu są natomiast – zdaniem Wielomskiego – pragmatyzm polityczny, niechęć do ideologii, brak monopartii, konserwatyzm, hierarchiom, katolicyzm, posługiwanie się terrorem, depolityzacja społeczna, *caudillaje* (specyficzna forma szacunku i podporządkowania przywódcy, ale nie kult jednostki), autorytarne zarządzanie ekonomią oraz kluczowa rola armii.

⁷ W przypadku XVIII w. z pewnością zabrakło odniesienia do najnowszego stanu badań, który reinterpretuje wcześniejsze poglądy i ustalenia, dowartościowując zwłaszcza pierwszą połowę stulecia i znaczący postęp w zakresie cywilizacyjnej modernizacji Hiszpanii.

Książka kończy się próbą odpowiedzi na pytanie o przyczyny klęski frankizmu, wskazując przejęcie hiszpańskich elit intelektualnych przez nurty filozoficzne wrogie tomizmowi (egzystencjalizm, „społeczeństwo otwarte”, marksizm) oraz zmiany, jakie nastąpiły w Kościele katolickim po Soborze Watykańskim II. Francisco Franco „Caudillo de España por la Gracia de Dios” (napis na hiszpańskich monetach z okresu jego rządów) odszedł, ponieważ – jak z żalem stwierdził Luis Carrero Blanco – nie był nieśmiertelny, a frankizm broniący idei pochodzenia władzy od Boga, załamał się w konfrontacji z odwołującą się do woli ludu demokracją.

Znakomitym dopełnieniem rozważań A. Wielomskiego, zwłaszcza w kwestii genezy frankizmu jako doktryny politycznej, – jest fragment monumentalnej pracy J. Bartyzela poświęconej monarchistycznej i katolickiej kontrrewolucji w krajach romańskich XIX i XX w. Za najbardziej istotny komponent frankizmu („metapolityczny fundament Państwa Hiszpańskiego ery Franco”) uważa Bartyzel *nacional catolicismo*. Wśród głównych twórców i ojców owego fundamentu wymienia Ramiro de Maeztu, Ernesto Jimeneza Caballero (autor próby syntezy katolicyzmu i faszyzmu), Eugenio d’Orsa oraz Manuela Garcíę Morente.

Cezary Taracha
Instytut Historii KUL